

Date: 19th April-2025

**BOLALARDA AXLOQIY TARBIYANI SHAKLLANTIRISHNING SAMARALI
USULLARI**

Qahramonov Aliboy Yolgoshovich

Filologiya fanlari nomzodi, ISFT instituti katta o'qituvchisi

Karimova Nafosat Sunnatovna

Yuldashova Sevinch Otabek qizi

Xofizova Nazokat Turobjon qizi

ISFT instituti Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 2-kurs talabalari

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda axloqiy tarbiyani shakllantirishning mazmuni, asosiy yo'nalishlari hamda samarali pedagogik usullari tahlil qilinadi. Jumladan, badiiy adabiyotlardan foydalanish, rolli va didaktik o'yinlar, shaxsiy namuna ko'rsatish kabi metodlar bolalarning axloqiy fazilatlarini rivojlantirishdagi o'rni yoritilgan. Shuningdek, axloqiy tarbiya samaradorligini oshirishda ota-ona va pedagoglar hamkorligining ahamiyati asoslab beriladi. Maqolada amaliy tavsiyalar va ilmiy xulosalar keltirilib, maktabgacha ta'lim muassasalarida tarbiya jarayonini takomillashtirish yo'llari ochib beriladi.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, axloqiy tarbiya, bolalar tarbiyasi, didaktik o'yinlar, pedagogik usullar, tarbiyaviy muhit, tarbiyachi, ota-ona hamkorligi, axloqiy fazilatlar.

Bugungi globallashuv va raqamli axborot zamonida inson shaxsining barkamol rivojlanishi va to'g'ri shakllanishi har qachongidan ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shaxs kamolotida esa axloqiy tarbiya asosiy omillardan biri sanaladi. Ayniqsa, inson hayotining ilk bosqichi – maktabgacha yosh davrida beriladigan tarbiya kelgusida uning jamiyatdagi tutgan o'rni, ijtimoiy munosabatlari va axloqiy fazilatlarini shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli bolalarda axloqiy tarbiyani shakllantirish masalasi zamonaviy pedagogikaning eng muhim va dolzarb yo'nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda.

Maktabgacha yoshdagi bolalar hali atrof-muhitdagi voqea-hodisalarni chuqur anglay olmaydi, ammo ayni paytda ular ko'rgan, eshitgan va his qilgan narsalarni tezda o'zlashtiradi. Shu nuqtai nazardan, bolalarning axloqiy ongini shakllantirishda ular bilan ishlayotgan pedagoglar, tarbiyachilar va ota-onalarning shaxsiy namunalari, tutumlari, munosabatlari asosiy o'rinni egallaydi. Tarbiyaning bu turi orqali bolada insoniy fazilatlar – mehr-shafqat, rostgo'ylik, halollik, sabr-toqat, hurmat va vatanparvarlik singari tushunchalar asta-sekin shakllanib boradi.

Bundan tashqari, bolalar axloqiy tarbiya vositasida jamiyat me'yorlari bilan tanishadi, o'zini ijtimoiy muhitda qanday tutish kerakligini o'rganadi. Bu esa ularning ijtimoiylashuviga, kelajakda mas'uliyatli fuqarolar bo'lib shakllanishiga xizmat qiladi. Shu bois maktabgacha ta'lim tizimida axloqiy tarbiyaga jiddiy e'tibor qaratish, uni pedagogik

Date: 19th April-2025

mahorat bilan uzviy uyg'unlikda olib borish, an'anaviy va innovatsion yondashuvlar asosida takomillashtirib borish zarur.

Axloqiy tarbiya mazmuni va vazifalari. Axloqiy tarbiya — shaxsda jamiyat tomonidan qabul qilingan axloqiy normalar, qadriyatlar va odatlarni shakllantirish jarayonidir. Maktabgacha yoshdagi bolalarda bu tarbiya ilk tushunchalar, ko'nikma va odatlarning paydo bo'lishi orqali yuzaga chiqadi. Shu bosqichda axloqiy tarbiyaning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- *Odob-axloq me'yorlari* haqida dastlabki tushunchalarni shakllantirish;
- *Yaxshilik va yomonlikni ajrata olish* ko'nikmasini rivojlantirish;
- *Ijtimoiy muomala madaniyatini* o'rgatish;
- *Ichki intizom va o'zini boshqarish* qobiliyatini qaror toptirish;
- *Umuminsoniy va milliy qadriyatlarni* singdirish.

Bularning barchasi bola shaxsining shakllanishiga xizmat qiladigan muhim jihatlardir.

Maktabgacha ta'limda axloqiy tarbiyaning asosiy yo'nalishlari. Bolalarda axloqiy fazilatlarni rivojlantirishda quyidagi yo'nalishlar ustuvor hisoblanadi:

- ✓ *Do'stlik va hamkorlik:* boshqa bolalar bilan birgalikda o'ynash, yordam berish, jamoa bilan harakat qilishga o'rgatish.
- ✓ *To'g'rilik va rostgo'ylik:* yolg'on gapirmaslik, o'z aybini tan olish, halol bo'lish.
- ✓ *Hurmat va ehtirom:* kattalarga, tarbiyachi va ota-onalarga hurmat bilan munosabatda bo'lish.
- ✓ *Vijdon va mas'uliyat:* o'z harakatlariga nisbatan javobgarlikni his qilish.
- ✓ *Mehnatga munosabat:* o'yinchoqlarni yig'ish, navbatchilik qilish, o'ziga topshirilgan vazifalarni bajara olish.

Axloqiy tarbiya samaradorligini oshiruvchi usullar. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashda faqat nazariy yo'l bilan emas, balki ularning psixologik xususiyatlariga mos, ko'proq **amaliy va tajribaga yo'naltirilgan usullar** orqali natijaga erishiladi. Quyida eng samarali usullar bayon etilgan:

a) *Badiiy adabiyotlardan foydalanish.* Ertaklar, hikoyalar, she'rlar bolalar ongiga tez ta'sir qiladi. "Zumrad va Qimmat", "Bo'ri va qo'zi", "Qizil qalpoqcha" kabi ertaklar orqali halollik, adolat, mehr va yovuzlikning oqibatlari haqida saboqlar beriladi. Tarbiyachi ertakni faqat aytib bermasligi, balki muhokama qilish, savollar berish, dramatizatsiya qilish orqali chuqurroq tushunchalar hosil qilishi kerak.

b) *Rolli o'yinlar va sahna ko'rinishlari.* Bolalar rolli o'yinlar orqali turli ijtimoiy vaziyatlarni modellashirish orqali o'zini sinab ko'radi. Masalan, "do'konchi va xaridor", "shifokor va bemor", "oiladagi vaziyatlar" kabi rollar orqali bolalarning muomala madaniyati va axloqiy qaror qabul qilish ko'nikmalari rivojlanadi.

c) *Didaktik o'yinlar va vaziyatli topshiriqlar.* "Kim haq?", "Nima qilish kerak edi?", "Qanday qilib do'stingga yordam berasan?" kabi savollar orqali bolalar turli

Date: 19th April-2025

vaziyatlar haqida o'ylaydi, to'g'ri va noto'g'ri xatti-harakatni ajrata boshlaydi. Bu usul mulohaza yuritish va tanqidiy fikrlashni shakllantiradi.

d) *Namuna ko'rsatish va shaxsiy o'rnak bo'lish.* Bolalar kattalarni kuzatish orqali o'rganadi. Shu sababli tarbiyachining o'zi halol, samimiy, odobli bo'lishi axloqiy tarbiyada asosiy mezondir. Bola tarbiyachining harakatidan o'rnak oladi, uni taqlid qiladi.

e) *Maqto'v va rag'batlantirish.* Bolalar yaxshi ish qilganida, ular og'zaki maqto'v, belgilar, kichik sovg'alar orqali rag'batlantirilsa, bu ularning axloqiy motivatsiyasini oshiradi. Shu orqali yaxshi xatti-harakatlar mustahkamlanadi.

Oila va pedagogik jamoaning hamkorligi. Axloqiy tarbiya maktabgacha ta'lim tashkilotida boshlanadi, lekin bu jarayonning davomiyligi va samarasi ko'p jihatdan oiladagi muhit va ota-onalarning yondashuviga bog'liq. Tarbiyachi va ota-ona o'zaro hamkorlikda ishlasa:

- Bola bir xil axloqiy me'yorlarga duch keladi;
- Tarbiyada uzviylik va izchillik bo'ladi;
- Qarama-qarshi xatti-harakatlarga tushmaydi.

Pedagoglar ota-onalar bilan suhbatlar, seminarlar, ochiq mashg'ulotlar orqali muloqot qilishi, ularni bolalar tarbiyasidagi faol ishtirokchilarga aylantirishi lozim.

Axloqiy tarbiya jarayoni uzluksiz va maqsadga yo'naltirilgan pedagogik faoliyat bo'lib, u bola shaxsining shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, axloqiy tarbiyada foydalanilayotgan metod va vositalarning to'g'ri tanlanishi, tarbiyachilarning mas'uliyati va pedagogik yondashuvi natijadorlikka bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu boisdan, maktabgacha ta'lim muassasalarida axloqiy tarbiyani samarali tashkil etish uchun quyidagi tavsiyalarni inobatga olish muhim hisoblanadi:

Tarbiyachilar va ota-onalar o'rtasida uzviy hamkorlikni yo'lga qo'yish – bolaga nisbatan yagona tarbiyaviy yondashuvni shakllantirish, oilaviy qadriyatlar va ta'lim tashkilotidagi axloqiy talablar uyg'unligini ta'minlaydi.

Axloqiy tarbiyada badiiy adabiyotlardan keng foydalanish – ertaklar, hikoyalar, sahna ko'rinishlari orqali bolalarda axloqiy tushunchalarni singdirish yanada samarali kechadi.

O'yin texnologiyalarini faol qo'llash – rolli, didaktik va dramatik o'yinlar bolalarda axloqiy his-tuyg'ularni tabiiy va ongli tarzda shakllantirishga xizmat qiladi.

Har bir bolaga individual yondashuvni yo'lga qo'yish – bolalarning qiziqishlari, xarakteri va muhitini hisobga olib, shaxsiy rivojlanish darajasiga mos tarbiyaviy metodlardan foydalanish lozim.

Pedagogik kadrlarning doimiy malakasini oshirib borish – zamonaviy axloqiy tarbiya metodlari, psixologik yondashuvlar bo'yicha o'qituvchilarni muntazam bilim bilan boyitish talab etiladi.

Bolalar uchun qulay, ijobiy axloqiy muhit yaratish – mehr-shafqat, hurmat, birdamlik muhitida o'sgan bola o'z harakatlarini shu me'yorlar asosida shakllantiradi.

Date: 19th April-2025

Tarbiya jarayonida ijtimoiy tarmoq va axborot vositalaridan ongli foydalanish – bolalarning ongini salbiy axborotdan himoyalash, axloqiy mazmunga ega dasturlar, videolar bilan ishlash muhimdir.

Xulosa qilib aytganda, bolalarda axloqiy tarbiyani shakllantirish — bu murakkab, ammo nihoyatda zarur pedagogik jarayon bo‘lib, u bola shaxsining kamol topishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Mazkur tarbiya orqali bola jamiyatda o‘zini tutish, to‘g‘ri fikrlash, boshqalarga nisbatan ijobiy munosabatda bo‘lish, o‘z xatti-harakatlari uchun javob bera olish kabi muhim ko‘nikmalarni egallaydi. Shu boisdan, maktabgacha ta’lim muassasalari tarbiyachilari, psixologlari, ota-onalar va butun jamiyat bu yo‘nalishda jips va samarali hamkorlikda ishlashi kerak.

Axloqiy tarbiya har bir bolaga shaxs sifatida yondashish, uning individual imkoniyatlarini hisobga olish, mehr va sabr bilan yondashish orqali natijadorlikka erishadi. Ushbu maqolada keltirilgan usullar, yondashuvlar va tavsiyalar ta’lim-tarbiya amaliyotida qo‘llanilsa, shubhasiz, axloqiy barkamol, ijtimoiy faol va ongli avlod tarbiyalashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori, PQ–4312-son, 2023-yil 12-iyul.
2. Abdullaeva M., Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi, O‘zbekiston fan va texnologiyalar agentligi, Toshkent, 2018, 256 bet.
3. Xasanboyeva N., Pedagogik mahorat, O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi, Toshkent, 2021, 232 bet.
4. Mahkamova G., Maktabgacha ta’limda axloqiy tarbiya, “Ilm ziyo” nashriyoti, Toshkent, 2020, 144 bet.
5. Jo‘raeva M., Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy-axloqiy tarbiyani shakllantirish, “Fan va taraqqiyot” jurnali, 2021, №3, 75–80-betlar.
6. Rasulova D., Axloqiy tarbiya jarayonining samaradorligini oshirish yo‘llari, “Pedagogik ta’lim” jurnali, 2022, №2, 42–46-betlar.
7. Karimova D., O‘yin orqali axloqiy tarbiya berish metodikasi, “Maktabgacha ta’lim” jurnali, 2023, №4, 55–59-betlar.
8. Vygotskiy L.S., Bola psixologiyasi va uning rivojlanishi, “Pedagogika” nashriyoti, Moskva, 2020, 310 bet.
9. Mahmudov Q., Tarbiya nazariyasi va amaliyoti, “O‘qituvchi” nashriyoti, Toshkent, 2019, 278 bet.
10. Sultonova M., Axloqiy tarbiya: milliy qadriyatlar asosida yondashuv, “Zamonaviy ta’lim” jurnali, 2023, №1, 33–37-betlar.